

*Structural Characteristics of Terminological Phrases
in the Ukrainian journalistic terminological system*

The article investigates structural characteristics of terminological phrases in the Ukrainian journalistic terminological system, provides the analysis of main terminological phrase models and suggests a set of particulars for special terminological phrases in general.

Keywords: journalistic term, terminological phrase, model, core and attributive element.

Майя Дзюба

АФІКСАЛЬНІ ЕПОНІМІЧНІ НАЙМЕНУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано словотвірні моделі афіксальних епонімічних термінів українських природничих терміносистем, з'ясовано їхню продуктивність.

Ключові слова: афіксальні епонімічні терміни, словотвірна модель, продуктивність.

Активізацію уваги лінгвістів до проблем термінології в останні десятиліття зумовлено, з одного боку, розширенням обсягів науково-технічної інформації, що приводить до зростання інформаційної ємності наукової термінології та її складу, з іншого боку, – процесом узаемопроникнення загальновживаної і термінологічної лексики. Мова науки „вносить істотні зміни в лінгвістичну модель світу, зумовлює динаміку розвитку мовної системи” [6, с. 10], загальновживана мова, у свою чергу, стає підґрунтям для творення термінів.

Загальновідомо, що лексичне ядро термінології становлять повнозначні слова, які переважно є загальними назвами. Однак стійку традицію має також використання власних імен у спеціальній лексиці: у науковій, технічній літературі, у виробничій практиці вживаються терміни, до складу яких уходить власні назви – епоніми.

Проблеми епонімічних термінів різних мов у своїх дослідженнях торкалися Г. Беженар (французька медична термінологія), О. Лобач (німецька математична термінологія), М. Осадчук (англійська математична термінологія), О. Кочерга, Є. Мейнарович, Р. Микульчик (українська фізична термінологія). Okремі аспекти українських термінів відonomастичного походження відображені в працях І. Волкової, М. Дмитрук, Ю. Карпенка, Л. Малевич, Б. Михайлишина, С. Овсейчика, І. Процик, Н. Цимбал та ін.

Значну частину масиву епонімічних спеціальних найменувань становлять афіксальні слова – однослівні терміни, до складу яких уходить корінь (який збігається з власною назвою) і афікс(и), переважно суфікс, зрідка префікс і суфікс. Ця група термінів не була об’єктом окремого дослідження, що зумовило вибір пропонованої теми.

Епонімічні терміни, утворені афіксальним способом, задовільняють основні вимоги до простих термінів – відповідність словотвірним моделям літературної мови, зокрема прийнятих у певній термінологічній системі, й уніфікованість форми термінів одного класифікаційного рівня. Зважаючи на те, що термін не лише іменує поняття, але й значною мірою відображає його зміст, „словотвірна структура для спеціальної лексики має особливе значення: використання одного дериваційного типу для утворення термінів одного класифікаційного ряду забезпечує побудову структурної системи, у якій чітко простежуються відношення між термінами й легко створюються нові одиниці” [5, с. 4].

Як відомо, кожне похідне мотивоване слово являє собою двобічну мовну величину, що об’єктивується у взаємозв’язку словотвірної структури і словотвірного значення. В афіксальних словах словотвірне значення виражається наявним афіксом і відповідним типом твірної основи. Афікси, наділяючи терміни, до складу яких вони входять, єдиним значенням, тим самим виконують семантичну функцію. Як зазначав І. Ковалік, „хоч вважається, що правильно було б говорити не про окремо взятий афікс, а про значення всього словотвірного типу, проте навіть з окремим афіксом пов’язане певне значення” [2, с. 248].

Серед спеціальних одиниць, утворених від епонімів за допомогою афіксів, виокремлюємо групи термінів-іменників із суфіксами **-ість** та **-ізм**, які є продуктивними у загальновживаній мові загалом

та термінології зокрема (про це свідчать роботи відомих українських науковців О. Муромцевої [1983], Л. Полюги [1983], О. Стишова [2005] та ін.).

Епонімічні терміни з питомим суфіксом **-ість**, який здатний виражати значення узагальненої ознаки, властивості, абстрактного поняття, творяться морфологічним способом переважно від основи відповідних відепонімічних прикметників, які є компонентами складних термінів: *абелів,-ева,-eve* (*Абелева група*) → *абелевість*; *архімедів, -ова, -ове* (*Архімедова спіраль*) → *архімедовість*; *ермітовий, -ова, -ове* (*Ермітова матриця*) → *ермітовість*; *ліпшиців, -ева,-eve* (*Ліпшицева умова*) → *ліпшицевість* (мат.). Афіксальні терміни із суфіксом **-ість** можуть утворюватися безпосередньо від власної назви, якщо вона у своїй формальній будові має словотвірний елемент **-ов, -ев**, наприклад: *Марков* → *марковість*.

Епонімічні суфіксальні деривати абстрактної ознаки із суфіксом **-ість** можуть приєднувати префікс **не-** (*неархімедовість, немарковість* (мат.)), який „широко використовують у спеціальних відділах українського лексикону для уточнення термінологічних опозицій, наприклад, у математиці та фізиці: *неквадрат, некуб, нелишок, неодиниця, непорожнечата тощо*” [1, 2007], проте у термінах, які ми розглядаємо, цей афікс представлений одиничними прикладами.

Афіксальні терміни із суфіксом **-ість** належать до тематичної групи на позначення якостей та властивостей предметів і явищ об'єктивної дійсності.

Здавна запозичений суфікс **-ізм** поширений в українській термінології і може приєднуватися до основ з найрізноманітнішою семантикою і з найрізноманітнішою формою [3, с. 24–26]. Епонімічні терміни із суфіксом **-ізм** виражають словотвірне значення узагальненої ознаки і функціонують такі спеціальні назви у багатьох природничих терміносистемах. Зафіксовані нами терміни структурного типу „*епонім+ізм*” творяться шляхом приєднання суфікса безпосередньо до власної назви (*Гальванізм* → *гальванізм* (мед., фіз.), *Дальтонізм* → *дальтонізм* (мед., фіз.), *Ламаркізм* → *ламаркізм* (біол.), *Морганізм* → *морганізм* (біол.), *Мендельізм* → *менделізм* (біол.), *Нептунізм* → *нептунізм* (геол.), *Паркінсонізм* → *паркінсонізм* (мед.), *Плутонізм* → *плутонізм* (геол.)) тощо. Окремі деривати із суфіксом **-ізм** приєднують префікс **нео-**, наприклад, *неодарвінізм, неоламаркізм*, утворюючи мікромодель „*нео+епонім+ізм*”.

Афіксальні епонімічні терміни із суфіксами **-ізм** можуть належати до тематичних груп на позначення назв наукових концепцій, течій, симптомів і синдромів.

Своєрідну групу становлять епонімічні терміни структурного типу „*епонім+іан*” на позначення математичних функцій, операцій, перетворень тощо (*бронскіан, гамільтоніан, гауссіан, даламбертіан, лангражіан, лапласіан, максвеліан, якобіан*) та його варіант „*епонім+іан*”(а) на позначення графічних образів (*кассініана*). Однослівні епонімічні терміни цього типу функціонують як дублетні відповідники термінологічних словосполучень (наприклад, *гамільтоніан* = *функція Гамільтона, даламбертіан* = *оператор Даламберта, кассініана* = *крива Кассіні* тощо). У природничій термінології ця модель продуктивна лише для епонімічних термінів зі значенням „математична функція, операція, перетворення, пов’язана з особою, названою твірною основою”, тоді як у загальнозвіданій мові словотвірний тип із суфіксом **-іан(а)** використовується для визначення опосередковано, через прізвище видатної особи, сукупності творів літератури і мистецтва тощо, наприклад, *шевченкіана, франкіана, лисенкіана*, або ж суфікс **-іан(а)** може мати значення „події, пов’язані з особою, названою мотивованим словом”, наприклад, *колумбіана*.

Терміни із суфіксами **-он** (бозон, реджеон, ферміон (фіз.)) виникли як скорочені синонімічні варіанти до відповідних термінологічних словосполучень частинка *Бозе* (*Бозе-частинка*), *полюс Редже*, частинка *Фермі* (*Фермі-частинка*) за зразком такого перетворення в англійській мові (*boson – Bose-particle, reggeon – Regge pole, fermion – Fermi-particle*) внаслідок дії закону економії мовних засобів.

Крім того, виникнення цих одиниць спричинене тенденцією до творення термінів за готовими зразками – конкретними словотворчими моделями, які забезпечують функціонування термінів з передбачуваною аналогічною структурною семантикою, що сприяє системності термінології. Це можна простежити на прикладі творення епонімічних термінів *бозони* та *ферміон*. Термін *бозони* має значення „частинки або квазичастинки з нульовим або ціличисельним спіном; підкоряються статистиці Бозе-Ейнштейна. До них належать *фотон, проміжні бозони, глюони, гравітон*, а також складені частинки з парного числа *ферміонів*”, наприклад, *усі мезони, побудовані з кварка та антікварка, атомні ядра з парним числом нуклонів...*” (видлення наше – М.Д.) [7, с. 46]. Як бачимо, епонімічні одиниці *бозони* та *ферміон* виникли як скорочений синонімічний варіант до відповідних термінологічних словосполучень за структурною моделлю неепонімічних термінів тієї самої класифікаційної групи.

Цікаво простежити побудову терміна цієї ж структурної моделі („епонім +**он**“) *померон* (синонім – *полюс Померанчука*) від епоніма *Померанчук*, українського за походженням прізвища. Для творення цієї спеціальної одиниці спершу було усічено основу власної назви *Помер/анчук* (відкинуто українські суфікси **-ан-чук-**), тоді до твірної основи, яка збігається з коренем, додано чужомовний суфікс **-он** за зразком структурно і семантично подібного епонімічного терміна *реджеон* (синонім – *полюс Редже*). В українську мову цей термін увійшов як запозичення з англійської і використовується для називання наукових об’єктів.

Суфікс **-ізацій(а)**, приєднуючись до власної назви, надає термінам-іменникам значення тривалої багатократної дії: *гальванізація* (від прізвища італійського фізіолога Гальвані (Galvani)) – „застосування постійного електричного струму низької напруги з лікувальною метою”; *пупінізація* (від прізвища американського фізика Пупіна (Pupin), серба за національністю) – „метод підвищення дальності передач телеграфних і телефонних повідомлень у лініях зв’язку за допомогою штучного збільшення їхньої індуктивності” *франклінізація* (від прізвища американського вченого Франкліна (Franklin)) – „метод лікування електричним „тихим розрядом”, який продукується високовольтним генератором”; *фарадізація* (від прізвища англійського фізика М. Фарадея (Faraday)) – „метод лікувального й діагностичного застосування змінного струму низької частоти”. Терміни, утворені за моделлю „епонім + **-ізацій(а)**”, використовуються в тематичній групі назв методів у медицині та фізиці.

Структурна модель епонімічних термінів *брүцельоз* та *лейшманіоз* (мед.) має варіанти „епонім+л+**оз**” та „епонім+i+**оз**”, тому що утворені вони не безпосередньо від прізвищ науковців, а від назв відкритих ними організмів: *брүцела* (Brucella) від прізвища Брюса (Bruce) та *лейшманії* (Leischmania) від прізвища Лейшман. Суфікс **-оз** у згаданих епонімічних термінах виражає вказівку на їхню належність до групи інфекційних захворювань (поруч із термінами-неепонімами *ерсиніоз*, *салмонельоз*, *хламідооз* тощо). Так само за аналогією до неепонімічних термінів з суфіксом **-ом(а)** на позначення пухлин *аденома*, *ангіома*, *фіброма* (мед.) тощо утворився епонімічний термін *лейдигома* (синонім – *пухлина з клітин Лейдига*), що, з одного боку, підтверджує думку про те, що „афікс завжди включає термін у певну матрицю системи, тому семантичне навантаження його у зв’язку з цим інше, ніж у загальнонародній мові: конкретніше, чіткіше” [4, с. 167–168], з іншого боку, свідчить про потенційні можливості епонімів брати участь у термінотворенні на рівні зі словами-неепонімами.

Найпродуктивнішими моделями серед афіксальних епонімічних найменувань є моделі „епонім+**іт(їт)**” та „епонім+(іт)” на позначення назв мінералів і силікатів у геологічній термінології: *агріколіт*, *вардіт*, *гетіт*, *кюріт*, *мартенсит*, *олександрит*, *пентландіт*, *перовскіт*, *танталіт*, *фаяліт*, *шесліт* тощо. Варто зауважити, що при творенні найменувань за цією моделлю від власних назв немає однотипних морфонологічних закономірностей поєднання основи з суфіксом: суфікс приєднується до основи епоніма без будь-яких змін: *анапаїт* (Анапа+**іт**), *олександрит* (Олександр+**іт**), *фаяліт* (Фаял+**іт**); основа епоніма трансформується усіканням або накладанням на неї суфікса: *вернадіт*, *вернадськіт* (Вернадський+**іт**), *вітеріт* (Вітерінг+**іт**), *діаніт* (Діана+**іт**), *кімберліт* (Кімберлі+**іт**), *шесліт* (Шеєле+**іт**) тощо.

Окремі мінерали, які названі на честь українських видатних постатей, мають дещо видозмінену модель („епонім +**віт (овіт)**“): *тарасовіт* – від імені **Тараса** Шевченка, *лазаренковіт* – від прізвища Євгена Лазаренка. Оскільки в термінології за кожним словотвірним афіксом закріплene певне значення, складається помилкове враження, що українські за походженням номенклатурні назви *тарасовіт*, *лазаренковіт* утворено від Тарасов і Лазаренков, адже у європейських мовах на позначення найменувань мінералів і силікатів використовуються спеціальні одиниці, утворені за моделями „епонім+**іт**”, „епонім+**іт(їт)**” (у зв’язку з цим видаються доцільнішими найменування *тарасит*, *лазаренкит*).

За моделями „епонім+**іт**”, „епонім+**іт(їт)**” утворено також терміни медицини: *гайморит* (із значенням „один з видів *синуситу*, запалення слизової оболонки навколоносових пазух (*гайморової порожнини*)” *бартолініт*, *евстахіїт* за зразком термінів-неепонімів на позначення групи запальних процесів (*отит*, *стоматит* тощо).

Численною є група афіксальних епонімічних термінів, які позначають назви хімічних елементів і відповідають моделі „епонім+**ій**”: *берклій*, *галій*, *гафній*, *кюрій*, *нептуній*, *торій*, *фермій* тощо. Прикметно, що окремі одиниці цієї групи утворено від латинських назв, які мають сучасні відповідники, наприклад: *галій* – від латинської назви Франції Галлія (Gallium), *лютецій* – від латинської назви Парижа Лютеція (Lutetia), *рутеній* – від середньолатинського Рутенія, Русь (давня назва України (Ruthenia)).

Суфікс **-ик**, який традиційно використовується в термінології на позначення назв наук та їхніх галузей, може приєднуватися до епоніма, утворюючи модель „**епонім+ик(а)**” і позначати назву методу (*реджистика*).

Модель „**епонім+ія**” представлена численними епонімічними найменуваннями на позначення назв рослин в ботанічній номенклатурі: *вельвічія*, *глоксинія*, *камелія*, *магнолія*, *раувольфія*, *робінія*, *скополія* тощо.

Моделі „**епонім+оїд(а)**”, „**епонім+аж**” є непродуктивними серед епонімічних термінів і представлені одиничними найменуваннями (*гауссоїда* та *вольтаж*).

Епонімічні афіксальні терміни на позначення осіб використовують також рідко: *дальтонік* – „людина, яка хворіє на дальтонізм” (модель „**епонім+ік**”).

Серед афіксальних епонімічних термінів виокремлюємо дієслова на позначення групи дій та процесів: *гальванізувати*, *рентгенізувати*, утворені за моделлю „**епонім+із-ува(ти)**”.

Отже, афіксальні епонімічні найменування в українській термінології представлені 18 моделями (мікромоделями) в 11 тематичних групах. Аналіз моделей афіксальних епонімічних термінів та номенів дає підстави зробити висновок про те, що для цієї групи спеціальних одиниць характерні ті самі словотвірні форманти й моделі, що й для термінів-неепонімів. Це свідчить про потенційні можливості епонімів брати участь у термінотворенні нарівні зі словами-неепонімами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпіловська Є. Приховані (згорнуті) та відкриті вибірні лексемні категорії: динаміка словотвірних маркерів / Є. Карпіловська // Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung („Мовні категорії та слов'янське словотворення”). – Hildesheim – Zürich – New York : Georg Olms Verlag, 2007. – Р. 45–59.
2. Ковалік І. Вчення про словотвір : Вибрані праці / І. Ковалік; упорядн. В. Грешук. – Івано-Франківськ: Львів : Місто НВ, 2007. – 404 с.
3. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку ХХ ст. / О. Г. Муромцева. – Х. : Вища школа, 1985. – 152 с.
4. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Kochan, Г. П. Мацюк. – Львів, 1994. – 216 с.
5. Приймак О. О. Відономастичний словотвір у сфері термінології та номенклатури (на матеріалі кулінарної лексики) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2003. – 16 с.
6. Симоненко Л. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства / Л. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 8. – С. 9–15.
7. Тлумачний словник із фізики / М. О. Вакуленко, О. В. Вакуленко та ін. – К. : ВЦ „Київський університет”, 2008. – 767 с.

Maiya Dzyuba

Affixal eponymic names in Ukrainian scientific terminology

The paper analyzes the word-formation models of affixal eponymic terms of Ukrainian terminological system of natural science, proposes their productivity.

Keywords: *affixal eponymic terms, word-formation models, productivity.*

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОВИ

Жанетта Дягілєва

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ДРУЖБА» У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблему концептуалізації культури в семантиці фразеологічних одиниць на прикладі концепту «дружба». За допомогою інтерпретативного аналізу фразеологічних одиниць визначено оцінний і образний компоненти концепту «дружба».

Ключові слова: фразеологічна одиниця, концепт, образ, негативна оцінка, фальшиві дружби.

Проблема взаємодії мови й культури вже довгий час залишається актуальним питанням лінгвістики. Дослідження корелятивних відношень одиниць фразеології й концептосфери культури визнається пріоритетним напрямом лінгвокультурології, адже на фразеологічному рівні найбільш очевидно й безпосередньо фіксуються в знаковій формі факти матеріальної й духовної культури, відбуваються ціннісні орієнтації того чи іншого соціуму, система його моральних, етичних і естетичних уподобань, яка ілюструє особливості менталітету конкретної культурної спільноти [3, с. 237].

Стійкі словосполучення мають високий індекс уживання і є результатом рефлексії певного соціуму найбільш актуальних для нього понять, і – як наслідок – своєрідно показують самобутність, оригінальність його мислення. Багато сучасних дослідників лінгвістів Н. В. Уфімцева, В. М. Телія, В. А. Маслова, Ю. С. Степанов і культурантропологів [10] указують на культурологічну релевантність фразеологізмів у системі фонду стійких мовних висловів.

Найважливішим при дослідженні фразеологічних одиниць відається виявлення культурної інформації, яка міститься у внутрішній формі, образному уявленні народу про світ. Аналіз фразеологічних одиниць із загальним значенням «дружба» дасть можливість визначити образний і ціннісний компоненти концепту «дружба» в німецькій мові.

Особливий акцент слід зробити на тлумаченні фразеологічного значення. Беззаперечним є той факт, що це явище досить складне, зумовлене специфічним відношенням до означуваних предметів чи явищ дійсності, характером внутрішньої образної основи, надслівністю, залежністю між лексичними компонентами фразеологізмів і повністю чи частково переосмисленим їх значенням [7, с. 18].

Деякі автори схильні приписувати фразеологізму лексичне значення або ж розглядати фразеологічне значення на рівні слова [1, с. 6]. Як зазначає Л. Г. Авксентьев, фразеологічна одиниця (далі ФО) й слово можуть бути близькими семантично, тобто виражати спільне поняття, однак така спільність є відносною. Фразеологізм і слово якісно відрізняються. Ця відмінність закладена в їхній різній природній основі. Значення фразеологізму може співвідноситися із значенням слова, що виключає їх тотожність [1, с. 44].

Отже, фразеологізми належать мовним одиницям вторинної номінації. Тому будь-які спроби описати й вивчити компоненти семантичної структури слова й фразеологізму виводять дослідника на порівняльний аналіз лексичного й фразеологічного значення. Доки не буде існувати загальноприйнятої семасіологічної концепції, доти уявлення про природу фразеологічного значення будуть мати лише гіпотетичний характер.

Аналізуючи семантику фразеологізмів за основу приймаємо те, що вони позначають кілька семантично різнорідних типів сполучень: ФО у вигляді словосполучення, паремії, влучні вирази видатних людей [4, с. 559]. Мета цього дослідження – застосовуючи методику інтерпретаційного й компонентного аналізу, реконструювати семантичну модель дружби, порівнюючи її образи, сформовані у фольклорі й зафіксовані у висловах відомих представників німецької культури.

Матеріалом дослідження є ФО, відібрані методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел [8; 9; 11; 12] у кількості 165 одиниць.

Як типові прецеденті вислови [2], ФО у вигляді словосполучення дають загальноприйняте, повсякденне тлумачення дружби, оскільки віддалені від конкретних ситуацій і учасників, мають узагальнений характер [6, с. 24], їхнє трафаретне вживання доводить, що абсолютно нових ситуацій

немає. У більшості словосполучень позитивна оцінна конотація простежується завдяки епітетам *gut, dick*: *gut Freund mit jemandem sein* – дружити з кимось, досл.: бути добрым другом з кимось; *dicke Freunde* – (нерозлучні) іщири друзі. У контексті дружніх стосунків епітет *alt* набуває виключно позитивного оцінного забарвлення, підкреслюючи не тільки тривалість узаємин, а й надійність, ідеальність: *alter Freund!* – старий друге! *eine alte Freundschaft nicht einschlafen lassen* – підтримувати стару дружбу. Імпліцитно позитивна оцінка дружби закладена у зв'язку з її тривалістю: *Freund auf Leben und Tod* – справжній друг, досл.: друг до смерті.

У народній культурі псеводружні стосунки не отримують позитивної оцінки. Негативна конотація виражається через іронічне фамільярне ставлення до суб'єкта таких узаємин: *du bist mir ein schöner Freund!* – гарний же ти друг, що й казати! *ein ganz spezieller Freund* – так би мовити «друг», досл.: особливий друг.

У прислів'ях відображається дійсність, безпосередньо пов'язана з людиною, її баченням світу, з характеристикою морально-етичних суспільних норм і цінностей.

Кількісний аналіз виявив перевагу прислів'їв (60 порівняно з 108), у яких несправжня дружба представлена як проблематичні стосунки з негативним відтінком або потребою верифікації. Так, перевірка на справжність передбачає, зазвичай, потрапляння одного з суб'єктів узаємин у складне становище, наприклад:

- *Einen Freund erkennt man in den Not* – уlixу годину пізнаєш друга;
- *Freunde in der Not gehen hundert auf ein Lot* – друзі в біді – на вагу золота.

Після випробування, як говорить народна мудрість, несправжні друзі найчастіше зникають. Це свідчить про монетарно-фелицитарну концепцію дружби у свідомості німців з імплікацією на фальшивість і небезпечність таких стосунків. Відповідно до цієї концепції у багатьох, щасливих людей значно більше друзів, а бідні люди залишаються без товариства, наприклад:

– *Wenn das Fass leer ist, so wischen die Freunde das Maul und gehen* – коли бочка порожня, друзі витирають рота і йдуть;

– *Nach dem Schmaus ist die Freundschaft aus* – після бенкету її дружбі кінець ≈ як Микита воли мав, то й Микита кумував [5];

Благополуччя й статок, які приваблюють не завжди справжніх друзів (*Ein reicher Mann kennt seine Freunde nicht* – багатій не знає насправді своїх друзів), реалізують причинно-наслідкові аспекти втрати такої дружби:

– *Was du dem Freunde leihest, das mahnt den Feind* – те, що позичаєш другу, приваблює ворога ≈ коли хочеш приятеля позбутися, позич йому гроши [5].

Зважаючи на всі викладені вище обставини розвитку дружніх стосунків, констатуємо, що в німецьких прислів'ях дружба постає в образі тендітної й вразливої субстанції, наприклад:

– *Freundschaft ist ein Glas, das man nicht auf den heißen Herd setzen soll* – дружба – це склянка, яку не варто ставити на гарячу піч ≈ Не варто вимагати від друга забагато [5];

– *Geflickte Freundschaft wird nie ganz* – залатана дружба не буде як раніше ≈ замірений друг ненадійний; загоїлась рана, а все рубець [5].

Якими б довірливими не були стосунки, проте сувора правда про друга може зруйнувати їх. Щоб зберегти взаємини, народна мудрість радить у будь-якому випадку говорити про друга лише добре:

– *Besser ein gutes Wort als einen verlorenen Freund* – краще добре слово, ніж втрачений друг;

– *Des Freundes Mangel soll man kennen, aber nicht nennen* – знай вади друга, та не говори про них.

Якщо для сучасних представників німецької культури головне в дружбі відвертість і довіра, то в прислів'ях важливою рисою людини-друга визнається щедрість і не лише матеріальна, а й душевна:

- *Der freigebigen Hand fehlt es an Freunden nicht* – у щедрої людини багато друзів;

– *Sprich gut von deinen Freunden und schweig von deinen Feinden* – говори добре про своїх друзів і мовчи про ворогів.

Значний масив становлять прислів'я з прагматичною концепцією співвіднесення поняття дружби й справи, які мають бути розмежовані, наприклад:

– *Dienst ist Dienst, da hilft keine Freundschaft* – служба службою, тут дружба не допоможе ≈ на службі ні брата, ні кума, ні свата [5];

– *In Geldsachen (Geschäftssachen) hört die Freundschaft auf* – у грошових справах дружба припиняється ≈ Дружба дружбою, а гроши нарізно [5].

Національною маркованістю відзначаються також прислів'я, у яких ідеться про «фальшивого друга». Негативна конотація, що визначає експресивно-оцінний відтінок таких одиниць, виражається

за допомогою іронії. Такі вислови є демонстрацією наявності національно-специфічного почуття гумору, наприклад:

– *Fliegen und Freunde kommen im Sommer* – мухи й друзі з'являються влітку (несправжні друзі зображуються як надокучливі істоти, що з'являються на деякий час і паразитують за рахунок інших);

– *Freundes Hilfe und Trost reiten auf der Schneckenpost* – допомогу й розраду від друга можна чекати довго. (*Schneckenpost* називали поштову доставку, яка приходила із значним запізненням [13]).

Лише на другому місці за кількістю (38 одиниць) у німецькому фольклорі знаходяться прислів'я з високопозитивною оцінкою дружби як невід'ємної складової повноцінного людського існування:

– *Ein Leben ohne Freund ist eine Welt ohne Sonne* – життя без друга наче світ без сонця;

– *Freunde sind über Silber und Gold* – друзі дорожчі за срібло й золото ≈ не май сто кіп у полі, а май друзів доволі [5].

Деякі вислови апелюють до двосторонньої ідеї дружби. Мова йде про схожість ціннісних орієнтирів як єдино можливу основу справжньої дружби:

– *Gleichgesinnt macht gute Freundschaft* – однакові думки зближують;

– *Wer einen guten Freund hat, braucht keinen Spiegel* – із справжнім другом дзеркало зайве.

Ряд прислів'їв присвячено концептуально значимим уявленням про справжню, перевірену часом дружбу, старого друга:

– *Man muss erst einen Scheffel Salz mit einem essen, ehe man ihn zum Freunde nimmt* – перш ніж назвати його другом, з'їжди з ним пуд солі;

– *Die alten Freunde halten in der Not* – стари другі залишаються в біді;

– *bekannte Bahn und alte Freunde sind die besten* – знайома дорога й стари другі – найкращі ≈ краще друга старого немає в світі нікого [5].

Попри наявність у народній німецькій культурі великої кількості прислів'їв, які описують несправжню дружбу (взаємини, що під упливом багатьох обставин припиняють існування), виділяється достатня кількість висловів (8 одиниць), які дають поради щодо підтримання гарних дружніх стосунків, наприклад:

– *Für einen Freund geht man durch Feuer und Wasser* – для друга – пройти крізь вогонь і воду;

– *Ein guter Freund, ein guter Arzt* – добрий друг наче лікар.

У прислів'ях і приказках дружба перевіряється нещастям, грошима, правдою, відмежовується від несправжньої, яка залежить від матеріального стану суб'єктів, вимагає лестощів, щедрот, відповідно й фальшиві другі бувають гіршими за ворогів, справжні – найбільшим скарбом у житті.

Останньою групою аналізованих сполучень є влучні вирази, відібрані з електронної збірки цитат [14]. Вони становлять нормативні судження й містять поведінкові установки. Спробуємо відтворити семантичну модель дружби в свідомості німецької інтелігенції.

На відміну від уявлень, закріплених у народній культурі, у висловах видатних німців переважає визнання дружби найвищим благом: *Ein bisschen Freundschaft ist mir mehr wert als die Bewunderung der ganzen Welt* – Трохи дружби значить для мене більше ніж захоплення всього світу (O. Von Bismarck), найкращим капіталовкладенням: *Die Freundschaft ist ein Kapital, von dem die Zinsen niemals verloren gehen* – дружба – це капітал, відсотки від якого ніколи не пропадуть (J. G. Hamann). Дружба супроводжує з ранньої юності: *Freundschaft ist eine angenehme Jugendkrankheit* – дружба – це приемна хвороба юності (A. Herzen), стає справжньою лише з часом: *Freundschaft ist die Blüte des Augenblicks und die Frucht der Zeit* – дружба – це цвіт погляду й плід часу (A. von Kotzebue), рятує від самотності: *Gott erhalte uns die Freundschaft. Man möchte beinahe glauben, man sei nicht allein* – Хай Бог збереже нам дружбу, щоб ми повірили, що не самотні (K. Tucholsky).

Звичайно, дружні стосунки мають індивідуальний характер, проте багато висловів виконують повчальну функцію, узагальнюючи й моралізуючи досвід народу. Безумовною основою дружби визнається симпатія: *Freundschaft und Liebe brauchen Sympathiebrücken zwischen den Seelen* – Дружба й кохання потребують мостів симпатії між душами (E. H. Bellermann), єдність попри будь-які розбіжності: *Neigung, ja sogar Liebe hilft alles nichts zur Freundschaft. Die wahre, die tätige, die produktive besteht darin, dass wir gleichen Schritt im Leben halten, dass er meine Zwecke billigt, ...* – прихильність, навіть любов не допоможуть у дружбі. Справжня, дієва, продуктивна дружба полягає в тому, що ми однаково йдемо по життю, він розуміє мої цілі... (Goethe), підтримка й віра: *Freundschaft und Treue heißt ja nicht, mit allem übereinstimmen, ... sondern an seine Lauterkeit glauben und ihn selbst im Irrtum... nicht verlassen* – Дружба й вірність не означає, що слід в усьому погоджуватися з другом, необхідно вказувати на його помилки (Th. Mann).

У висловах видатних людей не залишився поза увагою й негативний образ несправжньої дружби: *Freundschaft ist aber gewiss eine der höchsten Seelenkräfte verzehrende Schmarotzerpflanze – дружба – це квітка-паразит, що виснажує душевні сили* (B. von Arnim). Триває така дружба недовго: *Eine Freundschaft, die der Wein gemacht, wirkt wie der Wein nur eine Nacht – дружба, що виникла за чаркою, триває, як і вино, одну ніч* (F. von Logau).

Отже, аналіз фразеологізмів дав змогу визначити ціннісний і образний компоненти концепту «дружба». У народній німецькій культурі дружба отримує позитивну оцінку. Про це свідчать образи дружби: «капітал», «приємна хвороба», «цвіт погляду», «плід часу», які доповнюють позитивну оцінку дружби в приказках: «міцний міст», «лікар», «дзеркало». У фразеологічних одиницях німецької мови не заперечується існування дружніх стосунків як ідеалу людських взаємин, перевірених часом, даються поради щодо підтримання гарних дружніх стосунків, однак більша увага приділяється попередженню фальшивих дружніх взаємин, надто залежних від матеріального стану й недоліків самих суб'єктів. Це зумовлює негативну оцінку таких стосунків, навіть визнання їх гіршими за ворожнечу. Така оцінка дружніх взаємин у німецькій культурі пов'язана з двоїстю світу й людської природи.

Перспектива подальшого вивчення цієї проблеми передбачає розширення корпусу досліджуваних одиниць і проведення порівняльного аналізу з фразеологізмами, які вербалізують концепт «ворожнеча».

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л. Г. Семантическая структура фразеологических единиц современной украинской языковой системы / Л. Г. Авксентьев // Мовознавство. – 1987. – № 1. – с. 43–46.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 261 с.
3. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н. А. Красавский. – М. : Гнозис, 2008. – 374 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 559 с.
5. Німецько-український фразеологічний словник / уклад. В. І. Гавриль, О. П. Пророченко. – К. : Радянська школа, 1981. – 416 с.
6. Сидоркова Г. Д. Прагматика паремий: пословицы и поговорки как речевые действия / Г. Д. Сидоркова. – Краснодар, 1999. – 250 с.
7. Чёрная А. И. Фразео-семантическое поле и фразеологический синонимичный ряд / А. И. Чёрная // Фразеологическая система английского языка : межвузовский сборник научных трудов. – Челябинск, 1985. – с. 18–25.
8. Beyer. Sprichwörterlexikon. – М. : Высшая школа, 1989. – 392 с.
9. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. – Mannheim : Meyers Lexikonverlag, 1992. – S. 198, 220.
10. Korff G., Jeggle U. Grundzüge der Volkskunde / G. Korff, U. Jeggle. – Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1999. – 281 S.
11. Pons. Deutsche Idiomatik. – Dresden : Ernst Klett Verlag, 1993. – 959 S.
12. http://www.sprichwoerter.net/index.php?searchword=freundschaft&option=com_search&Itemid=45.
13. <http://de.wikipedia.org/wiki/Schneckenpost>.
14. <http://de.wikiquote.org/wiki/Freundschaft>.

Zhanetta Dyagilyeva

Verbalization of concept “friendship” in German phraseological units

The article deals with the problem of conceptualized culture in semantics of phraseological units, the concept “friendship” taken as an example. Interpretative analysis of phraseological units enabled to define the estimation and the figurative components of the concept “friendship”.

Key words: phraseological unit, concept, image, negative estimation, false friendship.